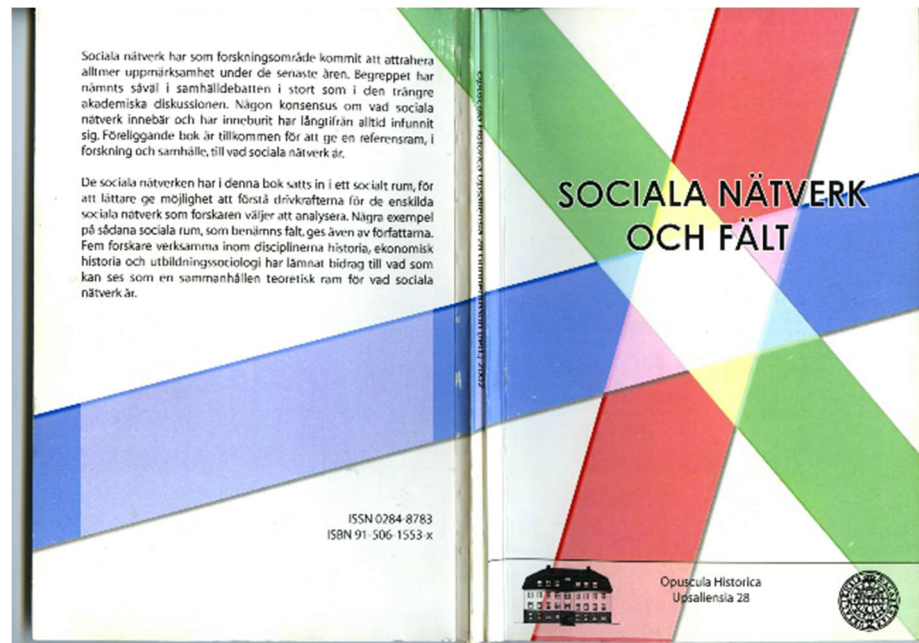

Faksimil

Donald Broady, "Nätverk och fält",
pp. 49-72 i Håkan Gunneriusson (ed.),
Sociala nätverk och fält.
Opuscula Historica Upsaliensia 28, 2002.

Sociala nätverk har som forskningsområde kommit att attrahera alltmer uppmärksamhet under de senaste åren. Begreppet har nämnts såväl i samhälldebatten i stort som i den trängre akademiska diskussionen. Någon konsensus om vad sociala nätverk innebär och har inneburit har långtifrån alltid infunnit sig. Föreliggande bok är tillkommen för att ge en referensram, i forskning och samhälle, till vad sociala nätverk är.

De sociala nätverken har i denna bok satts in i ett socialt rum, för att lättare ge möjlighet att förstå drivkrafterna för de enskilda sociala nätverk som forskaren väljer att analysera. Några exempel på sådana sociala rum, som benämns fält, ges även av författarna. Fem forskare verksamma inom disciplinerna historia, ekonomisk historia och utbildningssociologi har lämnat bidrag till vad som kan ses som en sammanhållen teoretisk ram för vad sociala nätverk är.

Opuscula Historica Upsaliensia 28 Gunnertusson (red.) 2002

SOCIALA NÄTVERK OCH FÄLT

ISSN 0284-8783
ISBN 91-506-1553-x

Opuscula Historica
Upsaliensia 28

Opuscula Historica Upsaliensia utges av Historiska institutionen vid Uppsala universitet och syftar till att sprida information om den forskning som bedrivs på institutionen.

Huvudredaktör: Åsa Karlsson.

Redaktion: Gudrun Andersson, Håkan Gunneriusson, Karin Jansson.

Löpande prenumeration tecknas genom skriftlig anmälan till Opuscula, Historiska institutionen, S:t Larsgatan 2, 753 10 Uppsala.

Enstaka nummer kan beställas från Swedish Science Press, Box 118, 751 04 Uppsala, telefon 018-36 55 66, telefax 018-36 52 77 eller e-post: info@ssp.nu.

SOCIALA NÄTVERK OCH FÄLT

Håkan Gunneriusson (red.)

Distribution
Swedish Science Press, Box 118, 751 04 Uppsala
info@ssp.nu, www.ssp.nu

Innehåll

Tryckt med bidrag från Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser.

Innehåll 3

Introduktion 5

Håkan Gunneriusson 2002

Åter till historiens nätverk 7

Ylva Hasselberg, Leos Müller & Niklas Stenlås 2002

Fält och sociala nätverk – så förhåller de sig till varandra 32

Håkan Gunneriusson

Nätverk och fält 49

Donald Broady

Information och nätverkslogik. Tre fältexempel 73

Leos Müller 2002

Varför nätverk spelar roll: om nätverksbegreppets otillåtenhet
och epistemologiska särart 108

Niklas Stenlås 2002

Vem vill leva i Nätverkssamhället? 116

Ylva Hasselberg 2002a

Ett forskningsfält i vardande 155

Ylva Hasselberg 2002b

© Författarna

ISSN 0284-8783

ISBN 91-506-1553-X

Omslag: Johan Mören

Grafisk form och sättning: kgm consulting, Uppsala

Printed in Sweden by Uppsala University, Tryck & Medier, Uppsala 2002

Introduktion

Håkan Gunneriusson

Syftet med föreliggande bok är att ge inblick i en syn på sociala nätverk som har visat sig vara fruktbar i ett flertal vetenskapliga undersökningar under en följd av år. Sociala nätverk i den bemärkelse som vi i denna bok ger dem, har en förmåga att infiltrera alla typer av organisationer. Denna infiltration har ibland skapat problem för forskaren att urskilja vad som är sociala nätverk och vad som är något annat. En teoretisk modell är som bekant en renodling av verkligheten. Det handlar om att fokusera på de mekanismer i empirin som är viktiga för att förstå det man undersöker. Sociala nätverk i denna antologi handlar mer om att en sammanhållen grupp söker fördelar gentemot andra grupper eller individer, snarare än att individer inom en grupp dominerar varandra. Det är klart att olika personer har olika makt och inflytande, men det är inte det intressantaste om de personerna arbetar mot samma mål. Då är det istället mekanismerna för detta samarbete som är det mest intressanta.

Ylva Hasselberg, Leos Müller och Niklas Stenlås har i sitt inledande bidrag förhållit sig positiva till den amerikanske sociologen Walter W. Powell. Han identifierar sociala nätverk som något annat än marknader och hierarkier. Exempelvis är ett patron/klient-förhållande inte jämlikt. Det handlar inte om att tillit nödvändigtvis är grunden för relationen. Organiserad brottslighet kan bedriva sin så kallade beskyddarverksamhet genom ett patron/klient-förhållande – utan att det skulle föresväva någon att kalla det för ett socialt nätverk mellan den som utpressas och den som pressar ut. Det handlar istället om en ojämlig och hierarkisk organisationsform. Samma sak gäller för det mecenatskap som blomstrar så snart kulturellt kapital erkänns som värdefullt. Det är emellertid inte ett tecken på ett socialt nätverk när en aktör med ett överflöd av ekonomiskt kapital investerar i en kulturpersonlighet. Föreställningen att det skulle röra sig om sociala nätverk kommer sig av att det kulturella kapitalet inte betraktats som just en form av kapital. Men om detta förstås, då förstås också att det är frågan om

ett marknadsutbyte – när en mecenat *tar hand* om *sin* forskare eller konstnär. Det synsätt på sociala nätverk som framkommer i denna antologi visar att sociala nätverk är något annat än just hierarkier och marknadssystem.

Vissa av de tankegångar som presenteras här har förekommit i tidigare publicerade texter. Tankarna är emellertid vidareutvecklade, emedan nya empiriska undersökningar har bidragit till nya insikter. Det nyaste elementet i teoribilden är kombinationen av Pierre Bourdieus fältbegrepp och sociala nätverk. Detta diskuteras främst av Donald Broady, Håkan Gunneriusson och Leos Müller. I korthet kan sägas att tillförandet av fältbegreppet har gett ett socialt rum att placera nätverksaktörerna i.

Nätverk och fält

Donald Broady

För snart tio år sedan stötte jag på ett problem. Å ena sidan var jag övertygad om att Bourdieus fältbegrepp är ett brukbart redskap, å andra sidan upptäckte jag allt fler sammanhang där det inte räcker till. Ett sätt att hantera problemet är att kombinera analyser av fält med analyser av nätverk. Om den möjligheten handlar den här uppsatsen.¹

Hösten 1992 publicerade Pierre Bourdieu *Les règles de l'art* som fortfarande i dag är den mest genomförda demonstrationen av hur studier av kulturella fält kan gå till.² Boken hade förberetts under trettio års tid. Under sextio- och sjuttioalet ledde Bourdieu ett seminarium vid École normale supérieure, rue d'Ulm, om 1800-talets konst och litteratur. Under sina första år vid Collège de France på åttiotalet ägnade han åtskilliga av sina föreläsningar åt konstens och litteraturens fält. Många medarbetare och studenter har bidragit till detta stora arbete varav brottstycken publicerats i talrika artiklar.³ Begreppet kulturellt fält var således bekant långt innan den samlade framställningen i *Les Règles de l'art* men det har först under nittioalet i större skala prövats som verktyg i empiriska och historiska studier världen över.⁴

¹ Uppsatsen har skrivits i anslutning till det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920. Den bygger på "När fältbegreppet inte räcker till. Svårigheter i studiet av kvinnors nätverk", som var mitt bidrag till konferensen "Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880–1940" arrangerad av Eva Österberg på Bjärsjölagårds slott 10–12 maj 1999.

² Pierre Bourdieu, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris 1992. Svensk översättning *Konstens regler*, Stockholm/Stehag 2000.

³ Ett antal av Bourdieus egna uppsatser – publicerade under perioden från slutet av sextioalet till 1987, således förarbeten till *Les Règles de l'art* – samlades i engelsk översättning i *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*, Cambridge 1993.

⁴ Donald Broady (red.), *Kulturens fält*, Göteborg 1998, är en antologi med bidrag av nordiska humanister och samhällsvetare som gör bruk av Bourdieus fältbegrepp.

Bourdieu bok stärkte min övertygelse att fältbegreppet är väl värt att prövas i studier av bland annat litteraturens, konstens, vetenskapens och religionens värld – vilket är vad Bourdieu avser med ”kulturella fält”. Samtidigt blev det tydligt att det finns områden som på intressant sätt bjuder motstånd mot fältbegreppet. Det tydligaste exemplet var kvinnors nätverk och kottier.⁵

Fält

Några ordförklaringar kanske behövs. Ett *socialt fält* eller, vilket är samma sak, ett *konkurrensfält* är ett system av relationer mellan positioner besatta av människor och institutioner som strider om något för dem gemensamt. Jag skall nedan uppehålla mig vid vad Bourdieu med en något otymplig benämning kallar *fälten för kulturell produktion*, dvs. konst, litteratur, vetenskap och religion. Inom exempelvis det litterära fältet intages positionerna av författare, kritiker, förläggare och litteraturvetare och av institutioner som litterära tidskrifter, tidningarnas kultursidor och litteraturvetenskapliga institutioner. Striderna gäller hur litteratur bör skrivas och bedömas.

⁵ Så här formulerade jag dilemmat: ”kvinnoforskningen [har], åtminstone för mig, tydliggjort ett problem med Bourdieus antropologi. Jag tänker särskilt på de historiska studierna av intellektuella kvinnors nätverk och kottier. I beskrivningen av sådana miljöer tar det ibland emot att använda den krigiska metaforik – vapenskramlet, de fientliga härarna som står mot varandra, bastionerna som belägras och erövrar, och i stridens mitt ständigt dessa pretendenter vilkas enda trängtan är att besegra fursten och ta hans plats – som faller sig så naturlig i Bourdieus analyser av de kulturella fälten. Studierna av kvinnors nätverk pekar på andra sätt att leva som intellektuell, där inte ’fälteffekterna’ slår lika hårt, där det kan vara mer angeläget att vinna väninnornas sympati än att hemföra segrar i bataljerna om erkännande och auktoritet. Samma fenomen kan utan tvivel observeras i andra sammanhang, men för ögonblicket tycks forskningen om enkönade kvinnliga intellektuella miljöer ha goda utsikter att bidra med ett slags korrektiv till Bourdieus kultursociologi. Här finns två hypoteser att välja mellan: antingen har vi nått en gräns där fältbegreppet inte längre duger och måste ersättas med andra verktyg, eller också präglas även dessa kvinnliga intellektuella nätverk av fälteffekter, dock inte med ursprung i det litterära, konstnärliga eller vetenskapliga fältet, utan i andra och mindre utforskade fält (som har att göra med, låt säga, rösträttskampen eller kvinnosaken). Båda hypoteserna är värda att prövas.” (s. 36 i Donald Broady, ”Enligt konstens alla regler”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1 1994, s. 27–39)

För att ett område skall kunna analyseras som ett fält måste det besitta en tillräcklig grad av *autonomi*. Det måste vara en värld för sig. De som deltar i spelet är specialister. De är mer beroende av varandra, det vill säga av kolleger och konkurrenter, än av omvärlden. Fältet måste ha sina egna regler för inträde, belöningar och straff. Ifall politiker, näringslivsrepresentanter eller starka publikgrupper skulle kunna avgöra vem som är en stor författare existerar inget självständigt litterärt fält i Bourdieus mening.

Framför allt måste det finnas ett särskilt slag av tillgångar som är fältets egna, inom det litterära fältet sådant som renommé som författare eller kritiker, rätten att bedöma litterär kvalitet och förmågan att ta ställning till pågående och tidigare strider inom fältet. Detta slags tillgångar utgör det litterära kapitalet. Den som vill vinna inträde i det litterära fältet måste besitta ett tillräckligt mått av litterärt kapital. Kraftmätningarna inom fältet rör ytterst hur det litterära kapitalet skall definieras och fördelas.

Kulturella fält har inte alltid funnits. Bourdieu och hans medarbetare har spårat hur litteraturens och konstens fält växte fram i Frankrike med början under 1830- och 1840-talen. Innan dess fanns inga sådana autonoma fält. I början av 1800-talet kunde inte författare och konstnärer fastställa värdet av litterära och konstnärliga verk. Den saken sköttes av Akademin eller av uppdragsgivarna och publiken. Först under loppet av 1800-talet skapade författare och konstnärer och så småningom kritiker, förläggare och gallerister sina egna spelregler. Den autonomi som litteraturens och konstens fält erövrade i Frankrike mot slutet av 1800-talet har enligt Bourdieu aldrig överträffats, vare sig förr eller senare.

Här tio tumregler som kan vara till ledning för att bedöma graden av autonomi. Att ett fält, låt säga det litterära fältet, är autonomt innebär att det besitter

- sin egen specifika art av kapital (det litterära kapitalet är det anseende som vissa genrer, verk, författare eller kritiker åtnjuter; detta kapital existerar även i förkroppsligat tillstånd, nämligen i form av en författares eller kritikers förmåga att handskas med litteraturens verkningsmedel och kännedom om tidigare och aktuella strider inom litteraturens fält).

- en grundstruktur definierad av dels en polaritet som ställer de mest erkända författarna och genrerna mot de ringaktade eller okända, dels en polaritet som ställer stora innehav av litterärt kapital mot små innehav.
- ett eget "rum av möjligheter", det vill säga ett utbud av t.ex. genrer och verkningsmedel som står till buds för författare vid en given tidpunkt (ett autonomt fält har en struktur som liknar strukturen hos detta rum av möjligheter; det finns med andra ord dels ett socialt fält där ställningarna intas av olika läger bland författarna, dels ett homologt rum av möjligheter som inrymmer de tillgängliga ställningstagandena och litterära genrerna och verkningsmedlen).
- en "omvänd ekonomi", varmed avses att deltagarna värderar det litterära kapitalet högt, blundar för verksamhetens materiella betingelser och nedvärderar försäljningsciffror och andra "världsliga" mått på framgång (denna omvända ekonomi är mest framträdande i den region av av fältet där det specifika kapitalet väger tyngst, i det litterära fältet således den region där de renodlat litterära kvaliteterna är utslagsgivande).
- egna slag av inträdeskrav, insatser i spelet, vinster (belöningen består främst i att vinna erkännande och anseende som författare eller kritiker).
- egna trosföreställningar (som Bourdieu benämner *doxa*).
- ett eget slags drivkrafter, engagemang, hängivenhet, intresse (Bourdieu's term är *illusio*) som sporrar deltagarna att göra sina insatser i spelet.
- egna inrättningar som hallstämplar verken och författarna (Bourdieu's term är "konsekrationsinstanser", exempel är litteraturkritiken, de mest välrenommerade förlagen, litteraturhistorikerna, akademierna).
- en förmåga att till fältets egen logik översätta teman och diskussioner som importeras från omvärlden (såsom när sociala eller politiska frågor transformeras till frågor om litterär stil).
- samt att man inom fältet fäster vikt vid att skriva fältets egen historia.⁶

⁶ En tidigare version av tumreglerna finns i Broady (red.), 1998, s. 19 f.

Kapital

Kapital är det mest centrala bland Bourdieus begrepp. Enkelt uttryckt är kapital symboliska och materiella tillgångar som tillmäts värde. Litterärt kapital är ett *specifikt kapital* som ackumuleras och fördelas inom ett eget fält, det litterära. På samma vis har konstens fält sitt specifika kapital, historievetenskapen har sitt, och så vidare.

Andra arter av kapital är inte på samma sätt bundna till avgränsade fält. Viktigast i moderna samhällen såsom i Frankrike eller i Sverige är kulturellt kapital och ekonomiskt kapital. Det *kulturella kapitalet* består av tillgångar såsom kultiverat språkbruk och förtrogenhet med den erkända kulturen, förmågor som i Frankrike förvärfvas främst i elitskolor. Det *ekonomiska kapitalet* utgörs av både materiella tillgångar och kännedom om ekonomins spelregler. Den viktigaste motsättningen i "vågrät" led i samhällen som det nutida franska eller svenska går mellan å ena sidan grupper som bygger sin ställning på tillgång till kulturellt kapital, å andra sidan grupper med större andel ekonomiska kapitaltillgångar.

Med *socialt kapital* avser Bourdieu sådant som släktband, vänskapsförbindelser och kontakter med gamla skolkamrater och med medlemmar av den egna kåren.

Till sist bör nämnas det överordnade begreppet *symboliskt kapital*. En tillgång vilken som helst är verksam som symboliskt kapital i de sammanhang där den tillerkänns värde. Inom det litterära fältet kan förtrogenhet med ett esoteriskt författarskap men inte hög årsinkomst fungera som symboliskt kapital. I näringslivet är det tvärtom.

Låt mig som exempel nämna hur vi gör bruk av kapitalbegreppet i en pågående studie av stockholmskvinnor som decennierna runt sekelskiftet 1900 skaffade sig tillträde till offentligheten.⁷ Vi prövar en s.k. prosopografisk metod i den mening som utvecklats av Bourdieu och hans medarbetare. En prosopografisk undersökning är ett studium av människor som tillhör samma fält eller på annat sätt har

⁷ Donald Broady, Boel Englund, Ingrid Heyman, Agneta Linné, Kerstin Skog-Östlin, Eva Trotzig, Annika Ullman, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880-1920. Forskningsplan, 6 juni 1998*, Uppsala 1998.

mycket gemensamt, och för vilka så långt som möjligt samma uppgifter samlas in om sådant som socialt ursprung, utbildningsbana, kapitaltillgångar och sociala och kulturella praktiker. Därmed skapas möjlighet att teckna "kartor" över fördelningen av egenskaper och kapitaltillgångar och att analysera individers och grupper positioner och strategier. Resultatet blir ett slags kollektivbiografi, men inte med individernas levnadslöpp i fokus. I stället riktas uppmärksamheten mot fördelningen av de tillgångar och egenskaper de besitter. Vi arbetar för närvarande med följande lista över egenskaper. Ambitionen är att information skall bli så komplett som möjligt för var och en av de kvinnor som ingår i undersökningen.

- socialt ursprung (faderns, moderns och far- och morföräldrarnas yrke, utbildning och positioner, information om syskon och uppväxtmiljö),
- utbildningskapital (examina etc.),
- socialt kapital (indikatorer är umgänge under uppväxten, vistelse i andra familjer, inflytelserika släktingar, deltagande i informella nätverk, i föreningar, statliga kommittéer och stiftelser, samt relationer till uppsatta representanter för samhällseliga maktcentra),
- ekonomiskt kapital (inklusive relationer till ekonomiska gynnare),
- intellektuellt, akademiskt och vetenskapligt kapital,
- politiskt och religiöst kapital,
- specifikt symboliskt kapital (dvs. erkännande, anseende eller professionell kompetens som värderas högt inom bestämda verksamhetsområden och fält såsom kultur, utbildning, filantropi).

Om området utgör ett socialt fält kan prosopografin ge besked om fältets struktur. Om det – som i vårt fall – inte är fråga om ett fält i Bourdieus mening kan tillvägagångssättet ändå i bästa fall ge en uppfattning om väsentliga relationer, polariteter och hierarkier.

Sociala nätverk, socialt kapital och käreffekter

Med sociala nätverk menar jag här personliga relationer mellan människor som är nära förbundna med varandra.⁸ Skillnaden mellan sociala nätverk i denna mening och fält i Bourdieus mening är att ett nätverk består av sammankopplade personer medan ett fält är ett system av relationer mellan positioner. I studier av fält anlägger man ett fågelperspektiv. Ambitionen är att synliggöra hur egenskaper och tillgångar är fördelade och hur striderna om dem går till. För att komma åt systemet av relationer mellan positioner kan det krävas att man så att säga blundar för de människor av kött och blod som besätter dess positioner. I en studie av litteraturens fält kan det mycket väl hända att, låt säga, en viss sorts avantgardepoeter med liknande litterära strategier hamnar i samma position även om de inte alls tillhör samma kotteri eller ens känner varandra. I studier av sociala nätverk är syftet det motsatta. Här gäller det att vaska fram just de personliga relationernas betydelse och samröret medlemmarna emellan. Det är fullt tänkbart att en celeber akademiledamot och en obemärkt radikal litteratör är nära vänner och tillhör samma nätverk trots att de besätter diametralt motsatta positioner inom det litterära fältet.

Socialt kapital är det bland Bourdieus begrepp som kommer närmast begreppet socialt nätverk.⁹ Med socialt kapital avser Bourdieu

⁸ Det finns många andra betydelser hos ordet nätverk. Inom matematiken eller datalogin är nätverksteori en specialitet. Många samhällsvetare har inspirerats av Manuel Castells nätverksbegrepp, som bara har ordet gemensamt med vad jag här menar med socialt nätverk. Castells intresserar sig för system där det som händer i en nod, låt säga hos finansanalytiker i New York, får omedelbara effekter för det som händer i en annan nod, kanske i Tokyo; se särskilt Manuel Castells, *The Information Age, Economy, Society and Culture. Volume I. The Rise of the Network Society*, Oxford 1996. Bland historiker förekommer kvantitativt inriktade studier av nätverk (se flera bidrag i *Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori?*, red. Peter Aronsson et al. Rapporter från Växjö universitet Humaniora nr 1 1999) som, eftersom syftet är att finna mönster i fördelningar av egenskaper, har mer förbindelse med fält i Bourdieus mening än med vad jag här benämner nätverk. Bland dem som studerar nätverk i den mening som jag använder, dvs. nära personliga relationer mellan människor, finns de historiker från Uppsala som medverkar i detta häfte av *Opuscula Historica Upsaliensia*: Håkan Gunneriusson, Ylva Hasselberg, Leos Müller och Niklas Stenlås.

⁹ Den följande framställningen om det sociala kapitalet bygger på sidorna 177–179 i Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus sociologi och den historiska epistemologin*, Stockholm, 2 uppl. 1991. Det finns andra betydelser av termen socialt

grovt sagt "förbindelser", exempelvis släktrationer, vänskapsband eller det slag av stöd som före detta elever vid samma elitsskola eller medlemmar av samma yrkeskår gärna ger varandra.¹⁰ Men det sociala kapitalet är mer än bara detta slags förbindelser. Det sociala kapitalet är "den ständigt potentiellt mobiliserbara summan av de kapital av olika arter som innehas av varje medlem av gruppen".¹¹ Bourdieu tänker sig således att individerna i en grupp (familjen, slakten, alumni från samma elitsskola etc.) var och en på sitt håll intager positioner, ackumulerar kulturellt, ekonomiskt och annat kapital och knyter kontakter, vilket allt tillsammans utgör ett särskilt slags tillgångar, det sociala kapitalet, som gruppens alla medlemmar kan dra fördel av. Ett återkommande tema i hans utbildningssociologiska undersökningar är att en högt skattad examen i sig inte garanterar en fortsatt socialt lyckosam livsbana¹² – yrkeskarriären och andra sociala framgångar förutsätter att stöd från släkt, studiekamrater, vänner eller gynnare kan uppåddas vid behov. Detsamma gäller för framgångar inom ekonomins maktfält¹³ (i vårt eget land utgjorde Refaat El-Sayeds öde en nästan övertydlig illustration). Det sociala kapitalet utgör således en art av kapital som inte helt och hållet låter sig återföras till andra kapital-

kapital än Bourdieus. En helt annan innebörd har på senare år vunnit spridning tack vare Robert D. Putnam, som med socialt kapital avser ett kitt – nämligen normsystemet i lokalsamhället och särskilt det lokala organisationslivet – som håller samman hela samhällsordningen och kan förklara ekonomisk tillväxt, se bl.a. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York 2000, sv. övers. *Den ensamme bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*, Stockholm 2001.

¹⁰ Den enda text som Bourdieu helt ägnat åt det sociala kapitalet är ett par sidor under rubriken "Le capital social. Notes provisoires", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. VI, n° 31, janvier 1980, s. 2 f. I övrigt är hans analyser av det sociala kapitalet spridda i redovisningarna av skilda undersökningar, se särskilt s. 27 i Pierre Bourdieu och Monique de Saint Martin, "Le patronat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. IV, n° 20–21, mars–avril 1978, s. 3–82, jämte flera andra studier som återutgavs i Bourdieus *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Paris 1989. En klagörande precisering av begreppet finns på sidorna 55–57 i Pierre Bourdieu, *Questions de sociologie*, Paris 1980.

¹¹ Bourdieu 1989, s. 399.

¹² Se t.ex. Bourdieu och de Saint Martin 1987, s. 17 och 27; Bourdieu 1989, s. 235 f.

¹³ Bourdieu (1989, s. 516) inledde en genomgång av personuppsättningen i bl.a. styrelserna för franska storföretag med att konstatera: "de finansiella förbindelserna (exempelvis mellan banker och de företag där dessa har aktieinnehav eller vilka de beviljar stora krediter) är nästan alltid dubblade av personliga förbindelser".

arter (kulturellt eller ekonomiskt kapital eller mer specifika arter som utbildningskapital, konstnärligt kapital etc.) men som kan bidra till att förklara varför dessa övriga tillgångar ger en viss utdelning.¹⁴

Lika litet som Bourdieus övriga nyckelbegrepp får det sociala kapitalet uppfattas som en etikett på givna empiriska fenomen. En första intuitiv förståelse av begreppet socialt kapital hämtar med nödvändighet näring ur vardagstänkandets föreställningar om vänskapsrelationernas eller familjebandens betydelse. Och visst kan begreppet socialt kapital användas för att registrera fenomen vi redan tror oss känna till, såsom vänskapskorruptionens och svågerpolitikens roll i kulturlivet eller politiken, men Bourdieu och hans medarbetare har framför allt intresserat sig för hur det sociala kapitalet förmedlas och ackumuleras¹⁵ och hur det samspelar med andra kapitalarter. Det sociala kapitalet är avgörande när exempelvis utbildningskapital konverteras till ekonomiskt kapital – vilket kan ske när en examen påverkar lön och anställningsförmåner eller när en ung akademiker med goda utsikter till universitetskarriär gifter in sig i en ekonomiskt bemedlad familj.¹⁶ Vidare ger Bourdieus utbildningssociologi exempel på hur begreppet socialt kapital kan användas som ett redskap inte bara för att undersöka individers eller grupperns tillgångar utan även för studiet av relationer mellan institutioner. Ett lärosäte som rekryterar elever ur uppsatta familjer eller vars före detta elever bekläder framskjutna positioner besitter socialt kapital som adderas till dess rent "skolmässiga" anseende.¹⁷

¹⁴ Jfr Bourdieu 1989, s. 418.

¹⁵ Sociologerna Michel Pinçon och Monique Pinçon-Charlot har i *Dans les beaux quartiers*, Paris 1989, och en rad senare arbeten behandlat den allra översta parisiska börs- och penningaristokratins speciella sätt att förmedla och ackumulera socialt kapital. I den nämnda bokens tionde kapitel analyseras den hårt reglerade form för ungdomarnas umgänge som kallas *rallyes* (en serie fester och andra aktiviteter med syftet att låta pojkarna och flickorna möta lämpliga giftermålskandidater och, minst lika viktigt, att förhindra att de faller för olämpliga dito). Det elfte kapitlet handlar om de mest exklusiva societetssällskapen.

¹⁶ Bourdieus lärjunge historikern Christophe Charle anlade detta perspektiv på Durkheims giftermål, se "Le beau mariage d'Émile Durkheim", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. X, n° 55, novembre 1984, s. 45–49.

¹⁷ Se s. 8 et passim i Pierre Bourdieu, "Variations & invariants. Éléments pour une histoire structurale du champ des grandes écoles", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. XIII, n° 70, novembre 1987, s. 3–30; Bourdieu 1989, s. 235 f., 257–259, 319 et passim.

Andra exempel på konverteringsstrategier som kräver socialt kapital är när börsaristokratin utnyttjade sitt namn, sina anor och sin belevnhet för att tillskansa sig mer tidsenliga tillgångar i utbildningsväsendet eller i affärlivet.¹⁸ Inte minst har Bourdieu betonat det *arbete* som allt detta kräver. I hans medarbetares – särskilt Monique de Saint Martins samt Michel Pinçons och Monique Pinçon-Charlots – studier av det franska societetslivet framträder detta som ett tids- och kostnadskrävande investeringsarbete och minst av allt som en drönartillvaro.

Det sociala kapitalet är vid första påseende ett begrepp som låter oss ringa in tillgångar i stil med ett anrikt släktnamn eller ett väl utbyggt kontaktnät. För Bourdieu är dock människors praktiker och föreställningar viktigare än sådana fixa tillgångar. Begreppet socialt kapital är ett redskap med vars hjälp ett forskningsobjekt som inte är omedelbart givet låter sig konstrueras: ett särskilt slag av ekonomi med egna mekanismer för överförande, investering, ackumulering och konvertering av tillgångar, en ekonomi som skiljer sig från de kulturella eller de i gängse mening ekonomiska tillgångarnas ekonomi men som gör dessa andra ekonomier mer begripliga.

Dessutom är det sociala kapitalet i likhet med andra kapitalarter ett begrepp som riktar sökarljuset mot relationen mellan tillgångar å ena sidan och föreställningarna om samma tillgångar å den andra. Ett socialt kapital existerar och är verksamt om och blott om tillgångarna (ett efternamn, tillhörigheten till en släkt, en kår etc.) låter sig omsättas i något som tillerkännes värde. Att blott klassificera och mäta tillgångarna vore oförenligt med Bourdieus metod. Hans kartläggning av tillgångarna är alltid förenad med ett studium av de sociala kraftmätningar som lett fram till att uppfattningen segrat att somliga tillgångar är mer värda än andra.

Ytterligare en skillnad mellan socialt nätverk så som begreppet vanligen används och Bourdieus begrepp socialt kapital, är att man brukar förutsätta att utbytena i nätverk bygger på tillit och ömsesidighet. Termen socialt kapital har vidsträcktare användning och kan avse

¹⁸ Monique de Saint Martin har i en rad arbeten ägnat intresse åt hur börsaristokratin konverterar "adelskapital" (*capital nobiliaire*) till exempelvis finansiella tillgångar eller utbildningstitlar. Se t.ex. Monique de Saint Martin, *L'espace de la noblesse*, Paris 1993.

ganska asymmetriska relationer mellan människor. När Anna Ahlström, en av de första kvinnliga filosofie doktorerna, skulle starta sitt privatläroverk i Stockholm hänvisade hon i annonsen i *Post- och Inrikes Tidningar* 1902 som referenser till ett antal professorer och doktorer som varit hennes lärare eller bekanta under studietiden vid Uppsala universitet.¹⁹ För att få utdelning på sitt akademiska kapital utnyttjade hon således det sociala kapital hon ackumulerat men det vore för mycket sagt att samtliga dessa herrar tillhörde Anna Ahlströms nätverk.

Till sist några ord om ännu ett av Bourdieus begrepp som jag tror kan tjäna som inspiration i undersökningar av nätverk. Jag tänker på "kår" jämte anslutande begrepp såsom "kåranda" och "kåreffekt".²⁰ Exempel på inflytelserika kårer i Frankrike är jurister, ämbetsmän, universitetsprofessorer, väg- och vatteningenjörer. En kår odlar en gemensam anda (*esprit de corps*) och har oftast utbildat sig vid samma slag av elitkolor. På sätt och vis är det fråga om stora sociala nätverk eller snarare konglomerat av sådana, men nätverk kan (ofta med fördel) verka i det fördolda medan kårernas ställning och inflytande förutsätter att de är synnerligen synliga och att deras benämning – t.ex. "jurister" – är respektinjugande och så allmänt bekant så att man kan tala om dem.

Bourdieu hävdar att kårernas verkan (*effet de corps*) inte låter sig utforskas med de redskap han brukar använda i studiet av sociala fält och det sociala rummet. Det är nog så. Om man samlar in och kategoriserar indikatorer på kapital och andra tillgångar och egen-skaper för att rita översiktskartorna över fälten eller det sociala rummet, måste man skapa variabler som duger till att karaktärisera alla

¹⁹ S. 35 i Donald Broady och Annika Ullman, "Ständigt var man i farten med att grunda och stifta". Om fält, offentligheter och nätverk vid sekelskiftet 1900", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 2 2001, s. 27–46. En mer utförlig behandling kommer i Annika Ullman, *Stiftarinnegenerationen. Med fokus på Sofi Almquist, Anna Sandström, Anna Ahlström*, Stockholmia förlag, Stockholm, under utgivn. 2002.

²⁰ De mest utförliga analyserna av kårernas betydelse i det franska samhället återfinns i det stora arbetet *La noblesse d'État*, 1989. Bourdieu hade berört saken också i några tidigare uppsatser, se särskilt den kondenserade notisen "Effet de champ et effet de corps", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. XI, n° 59, septembre 1985, s. 73, där flera av de refererade tankegångarna återfinns.

eller många bland individerna. Då missar man åtskilligt som karaktäriserar kårens medlemmar: vänskaps- och släktskapsband, tillhörighet till särskilda klubbar och sammanslutningar, föreningar av före detta elever från samma elitskolor, etc. Ännu viktigare är att kåreffekterna inte kan reduceras till effekter av de sociala positioner som medlemmarna besätter. Kåren skänker en kollektiv identitet åt sina medlemmar. Den skapar och återskapar en samhörighetskänsla och en vilja att försvara hela kårens intressen, goda namn och anseende. Det är lätt att förstå Bourdieus tanke. För att begripa hur en grupp jurister agerar räcker det inte med att hänvisa till individernas habitus och kapitalinnehav eller deras hemvist inom en viss fraktion av den dominerande klassen och deras yrkesmässiga ställning och placering i den eller andra rättsinstansen. Vi måste dessutom förstå effekterna av deras förankring i juristkåren.

Man kan uttrycka saken så att kårerna stör logiken hos det sociala rummet och fältet. Därför behöver kartläggningen av klasserna och klassfraktionerna eller positionerna inom de sociala fälten kompletteras med undersökningar av kårernas verkningar. Bourdieu har lanserat hypotesen att kåreffekterna betyder mer ju högre upp i samhällshierarkin man kommer, medan de sociala klassernas effekter spelar större roll längre ned i hierarkin. Inom de fält där en kår har stort inflytande kan intresset av att slå vakt om kårens enighet och ställning fungera som konkurrensbegränsning. Vi kan inte räkna med att ett sådant fält uppvisar det slags struktur som Bourdieu påvisat hos mer renodlade kulturella fält, låt säga konstens, litteraturens eller vetenskapens, där de interna kamperna är mer skoningslösa och den gemensamma "kollektiva identiteten" mindre påträngande. Även om de stora kårerna inte alls har samma ställning i Sverige som i Frankrike finns även hos oss kårer med särskilda utbildningsgångar och en kollektiv identitet som kan sätta fältets logik ur spel. Ett tydligt exempel är diplomatins fält med dess speciella utbildningsvägar (Försvarets tolkskola etc.) och karriärgångar och välutvecklade kåranda. Andra exempel kan vara juristerna, civilekonomerna och läkarna som i någon mån utgör kårer som förhindrar att juridiken, ekonomin och medicinen fungerar som renodlade konkurrensfält.

Även om kårer och sociala nätverk inte är alldeles samma sak, kan – mutatis mutandis – själva tanken om störningar i fältets logik hjälpa oss att förstå hur nätverken fungerar. Tätt tvinnade personliga band mellan individer kan störa kampen om det specifika kapitalet. Med andra ord: nätverkets logik – utbytesrelationerna, värnandet av den ömsesidiga tilliten, kravet att bistå vännerna och bekämpa de gemensamma fienderna – kan tränga undan den mer "anonyma" fältlogiken. Detta är ett tema i Håkan Gunneriussons pågående avhandlingsarbete om det svenska historievetenskapliga fältet 1920–1957, där han spårar kollisioner mellan fältlogik och nätverkslogik. När en professur skulle tillsättas eller när det skulle avgöras vem som borde anmäla vem i vilken tidskrift kunde det inträffa att nätverkslogiken tog över. Därmed saboterades kampen om det specifika kapitalet, det vill säga kampen om hur historievetenskap bör bedrivas och värderas. Avgörande blev i stället vem som hade goda personliga förbindelser med vem. Men som Gunneriusson visar var historikernas fält jämförelsevis autonomt. Fältlogiken var jämförelsevis stark. Kollegernas straff drabbar den som på ett alltför iögonenfallande vis negligerade de vetenskapliga spelreglerna i avsikt att vinna favörer åt det egna nätverket.

Några svårigheter i studiet av kvinnors nätverk

För mig var det två erfarenheter som ledde fram till insikten att fältbegreppet inte räcker till.

För det första pågick för tio år sedan inom vår forskningsgrupp ett antal projekt och avhandlingsarbeten som, trots att de främst berörde senare tidsperioder och i de flesta fall inledningsvis inte fäste särskild vikt vid de kvinnliga aktörerna, efter hand kom att uppmärksamma somliga kretsar av kvinnor kring sekelskiftet som haft en enastående betydelse för den utveckling som skulle följa. Anmärkningsvärt är att åtskilliga bland dem var verksamma på så många skilda fronter samtidigt. Vare sig vi studerade flickskolor, folkskoleseminarier, sjuksköterskornas organisering, hälsovård och hygienpolitik, textilslöjd, umgängeslivet i salongerna, litteraturkritiken, musikunderundervisningen eller kvinnorrättskampen påträffades ständigt samma kvinnor

i arkivmaterialet. För att förstå betingelserna för deras insatser och strategier räckte det inte med att kartlägga de olika fält i Bourdieus mening som för hundra år sedan var på väg att växa fram i Sverige (litteraturen, värden, politiken, filantropin, etc.). Fälten i Bourdieus mening är avskilda hierarkiserade världar, där varje fält definieras av sin egen art av "fältspecifikt kapital", och undersökningar av sådana fält brukar ta fasta på hur grupper och individer samlar på sig tillgångar som ger dem tillträde till olika slags positioner inom fälten och hur de fördelar sig på olika läger som bekämpar varandra. Pionjärkvinnorna var verksamma inom flera fält samtidigt eller i sammanhang som inte alls liknade fält, och deras strategier föreföll sällan följa något slags kapitalmaximeringsmodell. Deras insatser skedde i hög grad inom ramen för ett kollektivt företag, begripligt endast om man tar hänsyn till de nätverk och vänskapsband som förenade dem. Denna insikt blev senare utgångspunkt för ett mer omfattande forskningsprogram²¹ där vi, med en avgränsning till Stockholm, fortsatt samla material om dessa kvinnor som tillhörde samma kulturellt och intellektuellt livaktiga borgerlighet. De var väninnor eller konkurrenter och deras vägar korsades outhärligen i sällskapslivet och vid kulturella evenemang, i föreningar och sammanslutningar och i yrkeslivet. När vi ritade kartor över var de bodde förstod vi att de ofta måste ha passerat varandras portar i kvarteren kring Humlegården. Deras pigor träffades nog i mjölkbutiken.

För det andra upptäckte jag att det redan förekom åtskillig forskning om kön och genus – sådana perspektiv hade varit ganska frånvarande i våra egna undersökningar – som tycktes bekräfta att fältbegreppet inte räcker till i studier av kvinnors kottierier och nätverk. Lärorikt var när jag i april 1993 av Birgitta Holm inbjöds av kommentera en rad uppsatser tillkomna inom ramen för projektet "Kottierier och kön. Kulturella nätverk och den skapande processen" vid Centrum för kvinnoforskning i Uppsala. Här fick jag inblick i pågående forskning som lyfte fram kvinnor som varit verksamma inom litteraturens eller universitetsvärldens fält men vilkas insatser verkade svåra att förstå med hjälp av fältteoriens verktyg. Tag som

²¹ Se forskningsplanen *Formering för offentlighet* (Broady et al., 1998).

exempel en huvudperson i Anna Nordenstams avhandlingsarbete, Hilma Borelius, den första kvinna i Sverige som erövrade docentkompetens i estetik (i Lund 1910). Hilma Borelius föreföll med många mått mätt lämpad att ingå i den krets som skulle sätta sin prägel på universitetsämnen litteraturhistoria och konsthistoria. Så blev det inte. Som student och senare som forskare och akademisk lärare hamnade hon snett i förhållande till sina studiekamrater, kolleger och överordnade. Hon togs inte alltid på allvar och blev förbisprungen av yngre män.²²

Det låter sig sägas att det berodde på att Hilma Borelius var kvinna, men då konstaterar man bara att hon saknade vissa tillgångar som krävdes i konkurrensen. Man säger enbart något om vad som felades henne, inget om vad hon själv hade eller gjorde. Att hon inledningsvis avvisade sin professors förslag till avhandlingsämne och i stället försökte följa en jämnårig vänninnas råd²³, kan tolkas som att hon var oförmögen eller ovillig att följa det akademiska spelets regler, men vittnar också om vad hennes nätverk betydde. Vännen var inte vem som helst utan Lydia Wahlström, ledargestalt, mentor och bikt-mor för många inom den första generationen universitetsutbildade svenska kvinnor.

Att fältbegreppet duger *något* till även i dylika fall är uppenbart. Hilma Borelius belägenhet låter sig delvis förklaras med hänvisning till mekanismerna inom det svenska akademiska fältet och det lundsiska subfältet. "Ortodoxa" Bourdieu-inspirerade analyser av kulturella fält ger besked om den dominans som underordnade – i vetenskapens, litteraturens och konstens historia inte sällan kvinnliga – författare och konstnärer, verk och genrer utsätts för. Fältbegreppet kan i fall som dessa hjälpa oss att förstå hur verken mottagits och bedömts

²² En version av Anna Nordenstams uppsats till seminariet vid Centrum för kvinnoforskning i Uppsala den 28 april 1993 publicerades som "Hilma Borelius – först på fältet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1 1994, s. 49–55; omarbetad version "Hilma Borelius – pionjär på fältet", s. 255–271 i Broady (red.), 1998. Avhandlingen lades fram i Göteborg våren 2001, senare publicerad som *Begynnelse. Litteraturforskningens pionjärkvinnor 1850–1930*, Stockholm/Stehag 2001.

²³ Erik Wrangel föreslog att Hilma Borelius skulle behandla Schillers inflytande på den svenska litteraturen. Lydia Wahlström föreslog en avhandling om Geijers ungdomsår. Se Nordenstam 1994, s. 49 f.; 1998, s. 258 f.; 2001, s. 156 f.

men duger dåligt till att förklara tillkomsten eller upphovskvinnornas relationer till varandra och till omvärlden. De fält som låter sig konstrueras med Bourdieus verktyg är dominansstrukturer. Genom att utforska kapitalarternas fördelning och hierarkierna och polariteterna lär vi känna de gemensamma villkor som gäller för alla som vid ett givet tillfälle befolkar fältet. Även om de har olika förutsättningar inträder de i en redan på förhand strukturerad värld till vilken de är tvungna att förhålla sig. Däremot ger studier av fältets struktur föga upplysningar om hur i sammanhanget perifera grupper fungerar internt. Ett studium av de framväxande litteraturhistoriska och journalistiska fälten för hundra år sedan torde förklara ganska mycket av Fredrik Bööks bana, men ger mindre ledning när vi vill förstå hur Hilma Borelius bar sig åt.

Ett sätt att hantera problemet är att hålla fast vid Bourdieus fältteori och pröva hypotesen att Hilma Borelius och hennes förtrognas strategier låter sig förklaras av att de var verksamma inom andra slags fält än dem som Bourdieu och hans medarbetare och lärjungar studerat. Deras insatser gällde inte enbart, och ens främst, akademiska, konstnärliga eller journalistiska fält utan fält där sådant som kvinnosaken eller rösträttsfrågan stod på spel. Under förutsättning att vi förstår visa att dessa sist nämnda områden fungerar som fält i Bourdieus mening, kan de välkända verktygen för fältanalys utnyttjas fullt ut. Genom att utforska kapitalfördelningar och dominansförhållanden, hierarkier och polariteter inom dessa kvinnosaksfält kan vi hoppas på förklaringar till att pionjärkvinnorna utvecklade strategier som inte förefaller anpassade till exempelvis det akademiska eller journalistiska fältet.

Anna Nordenstams nyss publicerade avhandling tyder på att detta tillvägagångssätt inte är särskilt fruktbarande i Hilma Borelius fall. Nordenstam visar att Hilma Borelius skiljde noga mellan de påfallande konventionella investeringar hon företog vid universitetet och sina insatser inom det område som Nordenstam kallar "det kvinnokulturella".²⁴ Å ena sidan anpassade Hilma Borelius sig till

²⁴ Anna Nordenstam 2001, s. 183 ff. använder benämningen "det kvinnokulturella fältet" men det hon undersöker är inte ett fält i Bourdieus mening utan nätverket kring Fredrika-Bremer-förbundets tidskrifter *Dagny* och *Hertha*.

rådande konjunkturen i sina litteraturhistoriska arbeten och i sin lärargärning vid Lunds universitet, å andra sidan skrev hon om kvinnliga författare i *Dagny* och *Hertha*. För henne tycks således universitetets litteraturvetenskap och kvinnosaken ha framstått som två från varandra separerade marknader som krävde vitt skilda slag av investeringar.²⁵ Därför förefaller den nämnda hypotesen inte särskilt fruktbar: Hilma Borelius investeringar och strategier inom det akademiska fältet bottnade nog inte i ohörsamhet mot universitetets etablerade spelregler och strävan att intervensera i något slags kvinnosaksfält. Det är i så fall inte konstigt. Den första generationen kvinnor som anträdde en universitetskarriär hade fullt upp med att erövra rätten att undervisa och forska enligt de modeller som universitetet tillhandahöll. Senare generationer kunde kosta på sig att ifrågasätta modellerna.

En annan utväg är att modifiera Bourdieus fältteori, exempelvis genom att identifiera "skuggfält", dvs. områden som inte tillhör etablerade fält men som står i förbindelse med dessa.²⁶ Somliga värden som är lågt rankade inom ett etablerat fält kan hyllas inom ett skuggfält och kanske så småningom importeras till det etablerade fältet. Ett exempel på ett skuggfält är de privata flickskolornas och samskolornas värld där moderliga eller hemlika värden och reformpedagogiska ideal odlades vilka senare skulle komma att flyta in i den pedagogiska progressivism som skulle komma att präglade stora delar av utbildningsfältet.²⁷ Samma slag av analys skulle kunna prövas på samtidens kvinnodominerade vårdområden – sjuksköterskeskolor, diakonin, delar av skolhälsovården – som möjligen fungerade som skuggfält i relation till det medicinska fältet.

²⁵ Anna Nordenstam 2001, loc. cit. konstaterar att Hilma Borelius var verksam på båda områdena parallellt, och noterar (med hänvisning till Ann-Sofie Ohlanders studier) att Ellen Fries med flera i den första generationen kvinnliga historiker gick tillväga på annat sätt. De började med att skriva en avhandling av traditionell art för att därefter, utanför universitetet, ägna sig åt kvinnohistoria. Det ena först och det andra sedan.

²⁶ Begreppet skuggfält är en innovation som J. P. Roos och Anna Rotkirch presenterar i uppsatsen "Fält i skuggan av fält. Sensocialismens dubbelliv", s. 453–466 i Broady (red.), 1998. Deras exempel är Sovjettidens icke auktoriserade filosofi och psykoanalys som levde i skuggan av men inte utan förbindelser med de officiellt sanktionerade läroren.

²⁷ Om hur de privata flickskolornas och samskolornas värld kan analyseras som ett skuggfält, se Ullman under utgivning samt Broady och Ullman 2001.

Ett tredje sätt är att komplettera analyser av fält med analyser av sociala nätverk.

Att förena studier av fält med studier av nätverk

Det förefaller troligt att sociala nätverk hade en alldeles särskild betydelse för dem som inte bereddes tillträde till de kulturella fälten eller som där tilldelades underordnade positioner. Om fälten inte tillät kamp på lika villkor utan stämplade somliga pretendenter som otillräckliga eller ovärdiga, kanske nätverken blev den primära hemvisten, som ibland kunde utvecklas till fullt utvuxna "skuggfält" där man hyllade andra värden och etablerade andra hierarkier än i de framväxande och etablerade fälten. Detta är en tänkbar förklaring till att så många pionjärkvinnor gjorde sina insatser inom en rad olika fält i stället för att ge sig in i ett enda fält och lyda de regler som där gällde. I så fall skulle det leda vilse att i något enskilt fält (litteraturen, socialpolitiken, filantropin etc.) leta efter det som skänkte sammanhang åt deras strategier. Sammanhanget bör i stället sökas i de nätverk där de formade sina gemensamma projekt och förberedde interventioner i en lång rad olika fält.

Inom forskningen om kvinnors bidrag till det moderna Sverige har man ofta behandlat fälten eller organisationerna var för sig. Det har att göra med arbetsdelningen mellan forskare ur olika discipliner och specialiteter. Litteraturvetare har frågat vad kvinnors insatser betytt för litteraturen, statsvetare eller sociologer vad deras insatser betytt för politiken, och det finns specialister på allt från smutslitteraturen till rösträttsrörelsen. Ur vart och ett av dessa perspektiv kan det vara svårt att urskilja vad de kvinnor bidrog med som kanske inte åstadkom storverk inom ett enda område men som var verksamma på desto fler fronter. Det finns en traditionell uppfattning, företrädd av bland andra Gunnar Qvist, enligt vilken kvinnornas medborgerliga och arbetsrättsliga emancipation i Sverige var en frukt av industrialiseringen och de nya arbetskraftsbehoven snarare än av kvinnornas egna ansträngningar.²⁸ Sådana uppfattningar kan kanske modifieras om man inte

²⁸ Gunnar Qvist, "Ett perspektiv på den s.k. kvinnoemancipationen i Sverige", *Historisk tidskrift* 1977.

betraktar varje organisation och institution tagen för sig (vilket inflytande hade en viss kvinnoorganisation på ett visst politikområde?) utan de nätverk där interventioner på många fronter förbereddes.

Jag tror jag att det i många sammanhang kan vara fruktbarare att kombinera studier av fält med studier av sociala nätverk. Om vi skulle nöja oss med prosopografiska data och korrespondensanalyser skulle vi bara erhålla översiktsskott över fördelningen av tillgångar och positioner. Inte ens ett enkelt sakförhållande som att Hilma Borelius var kusinkusin till Lydia Wahlström skulle fångas upp av analysen, än mindre sådant som har med vänskaps- och kärleksband, personliga fiendskaper och liknande uppenbart relevanta förhållanden att göra.

Jag tror inte att studier av socialt kapital i Bourdieus mening kan ersätta studier av sociala nätverk. Som framgår ovan är socialt kapital ett verktyg som i vissa avseenden fångar in detsamma som undersökningar av sociala nätverk. Men begreppet socialt kapital är tätt knutet till Bourdieus kapitalteori i övrigt. Det sociala kapitalet är summan av alla potentiella möjligheter att utnyttja den reservoar av kapitalarter (kulturellt, ekonomiskt etc.) som en grupp människor tillsammans disponerar. Inom en välbeställd släkt kan det finnas företagsledare, jurister, universitetslärare eller museiintendenter som besitter olika arter av kapital som kan uppåtdas när någon familjemedlem får behov därav. Behövs studievägledning kanske någon i universitetsvärlden välplacerad morbror kan bistå, i händelse av finansiellt trångmål kanske någon kusin har nyttiga bankkontakter. En studie av socialt kapital i Bourdieus mening måste således förenas med undersökningar av hur andra arter av kapital är fördelade. Så behöver inte studier av sociala nätverk genomföras. Där kan syftet vara att kartlägga de personliga band som förenar individerna – och då är det är meningfullt att försöka komma åt alla de personbundna egenskaper som Bourdieu brukar bemöda sig om att skala bort i avsikt att kapitalfördelningarna skall framträda desto tydligare.

Jag tror inte heller att studier av nätverk kan ersätta studier av fält. När exempelvis Niklas Stenlås²⁹ i sin avhandling om den svenska

²⁹ Niklas Stenlås, *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949*, Lund 1998.

ekonomiska eliten under 1940-talet granskar de ledande industrimännens och bankmännens nätverk, genomför han en analys av en krets som ur Bourdieus perspektiv representerar den dominerande polen inom det ekonomiska maktfältet, en pol som definieras av relationerna till andra delar av samma fält. Därför skulle sannolikt en analys av hela det ekonomiska maktfältet ge en något annan bild än den som Stenlås presenterar. Detta inte sagt för att förringa värdet av Stenlås avhandling. Jag vill bara ha sagt, att man inte kan addera analyser av nätverk för att åstadkomma en bild av fältet. En annan skillnad mellan å ena sidan det slag av nätverksanalys (inspirerad främst av Walter W. Powell) som Stenlås tillämpar och å andra sidan fältanalyser à la Bourdieu, är att nätverksanalysen som nämnts tar sin utgångspunkt i interaktionen mellan personerna, medan fältanalyser innebär konstruktion av ett system av relationer mellan de positioner som personer (eller grupper eller institutioner) kan besätta.³⁰

Läsningen av Stenlås avhandling ger anledning till en fråga. Kan det vara så att det slags täta nätverk som uppmärksammats i forskningen om kvinnors villkor har sina motsvarigheter inom mansdominerade fält men där nästan aldrig görs till föremål för forskning? Kontrasten är slående om man lägger Stenlås avhandling vid sidan av den mer konventionella historieskrivning som Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) ägnat delvis samma krets av industriledare.³¹ Stenlås framhäver de personliga banden och tilliten inom kretsen, samvaron på Operakällaren och Kungliga Automobilklubben, umgänget i hemmen eller lantvillorna med middagar och jaktpartier, den respektfulla uppmärksamhet man skänker varandras hustrur – upplysningar som gör det begripligt hur denna social sfär fungerar och håller ihop men som är frånvarande i SNS historik.

Det finns goda skäl att komplettera traditionella analyser av fält i Bourdieus mening med studier av sociala nätverk. Inte minst för förståelsen av kulturella fält kan studier av nätverk där kvinnor är delaktiga tjäna som inspiration, dels helt enkelt för att det i Sverige

³⁰ I ett appendix på s. 71 nedan visar jag hur Bourdieus fältbegrepp utvecklades bort från en interaktionistisk modell och i riktning mot analyser av relationer mellan positioner.

³¹ Kerstin Ullenhag, *I takt med tiden. SNS åren 1948–1998*, Stockholm 1998.

pågår anmärkningsvärt mycket forskning om kvinnornas insatser, dels för att vi här kan observera mekanismer som kanske mer fördolda förekommer också i andra sammanhang. Låt mig avslutningsvis illustrera med exemplet Agda Montelius.

På sista tiden har åtskilligt skrivits om den svenska arkeologins förhistoria och tidiga utveckling, men ingenstans har jag sett Agda Montelius omnämnd annat än som hustru till Oscar Montelius, den store fornforskaren, sedermera riksantikvarien och drivande kraft³² bakom arkeologins etablering som vetenskap. I andra sammanhang har hon uppmärksammats³³, men mig veterligt inte i samband med frågan om det arkeologiska fältets genes. Ändå var hon i högsta grad delaktig i sin mans vetenskapliga värv. De var gifta i ett halvsekel. De första tjugo åren efter bröllopet 1871 var hon sin mans ständiga följeslagare och assistent på forskningsresor runt om i Europa, omtalad som Sveriges mest beresta dam. Hon besökte utgrävningar och mätte upp gånggrifter. På museerna runt om i Europa var hennes uppgift att teckna av föremål. Hon blev dessutom genast efter giftermålet sin mans assistent även på hemmaplan. När hon stannade i Stockholm under hans talrika utlandsresor skötte hon många av hans plikter som redaktör för Nordisk tidskrift och som amanuens vid Statens historiska museum. Nära nog varje dag begav hon sig till museet för att gå genom posten. Hon hade ständigt högar av korrektur att läsa för Nordisk tidskrift, bidrog med recensioner, tog ibland ensam hand om utgivningen och tycks ha varit sin mans samtalspartner i vetenskapliga frågor. "Hade jag fått förelägga dig en utvecklingsserie och du godkänt den, då var jag lugn, då kunde jag trycka den", intygade Oscar Montelius i sitt tal vid hustruns begravning 1930.³⁴

Därmed vill jag inte ha sagt att Agda Montelius var en betydande arkeolog. Ätminstone tidigare präglades en del av den humanistiska

³² Evert Baudou, "Svenska Fornminnesföreningen och arkeologins etablering", *Fornvännen*, vol. 96, nr 2 2001, s. 90–98.

³³ Sif Bokholms avhandling *En kvinnöröst i manssamhället. Agda Montelius 1850–1920*, Stockholm 2000, behandlar Agda Montelius filantropiska och socialpolitiska insatser och hennes engagemang i sammanslutningar som Fredrika-Bremer-Förbundet, Föreningen för välgörenhetens ordnande och Sällskapet för uppmuntran af öm och sedlig modersvård.

³⁴ Bokholm 2000, s. 50 f., 346.

kvinnoforskningen av ambitionen att peka ut förbisedda kvinnliga författare, konstnärer eller forskare som kan mäta sig med mer namnkunniga män. Det är en ambition som möjligen kan motiveras av rättviseskäl och för könspolitiska syften. Som forskningsstrategi är den alltför defensiv. Viktigare än att bereda plats för ytterligare några figurer i konsternas och vetenskapernas pantheon är att förstå hur detta tillkommit och hur det vidmakthålles och förändras. Agda Montelius kan fungera som åskådningsexempel. Det finns skäl att resa frågan om hon borde räknas in i det spirande arkeologiska fältet. Inte för att hon skulle ha varit en stor arkeolog, utan för att fältets uppkomst handlade om mycket mer än ett fåtal märkesmäns individuella insatser och utbytet av idéer och texter dem emellan. Min gissning är att förståelsen av det svenska arkeologiska fältets uppkomst skulle berikas om någon tog sig före att studera vad Agda Montelius egentligen bidrog med, och även makarnas gemensamma rika umgängesliv, bjudningarna hemma på S:t Paulsgatan, de socialpolitiska engagemangen, kort sagt nätverken i vilka de var delaktiga.

Ivern att lyfta kvinnliga pionjäret ur glömskan kan paradoxalt nog leda till att just de spelregler som stängde dessa kvinnor ute tas för givna. Det framstår som viktigare att korrigera domsluten, att påtala att vissa kvinnor blivit orättvist bortdömda, än att granska regelboken. Om de kulturella fältens självförståelse och egen historieskrivning tas för given är det lätt hänt att man fäster orimligt stor vikt vid frågan om huruvida rätt segrare korats. Andra väsentliga frågor hamnar i skymundan, exempelvis om hur andra- och tredjerangsfigurerna och olika slags nätverk och "skuggfält" bidragit till de kulturella fältens framväxt. Här finns lärdomar att hämta i forskningen om kvinnors nätverk och strategier, lärdomar som bör kunna vara till nytta även i andra sammanhang. Jämförbara strategier har säkerligen utvecklats av somliga män som inte tillåtit delta i toppstriderna men som ändå bidragit till att forma de kulturella fälten.

Appendix

Här en något tungfotad teoriehistorisk kommentar (hämtad från Broady 1991, s. 278–280) för att visa att fältbegreppet växte fram som ett försök att komma förbi det slag av studier som fokuserar på interaktionen och relationerna mellan personer. Fältbegreppet tycks ha tagit fastare form när Bourdieu upptäckte möjligheten att transponera Webers katalog (se särsk. kapitlet om "Typen religiöser Vergemeinschaftung" i *Wirtschaft und Gesellschaft*) över religiösa agenter – präst, profet, magiker – till ett annat område, konstens och litteraturens. När Bourdieu började utveckla fältbegreppet startade han i den "interaktionistiska" änden, och resonerade om relationer mellan agenter (till skillnad från sitt senare intresse för relationer mellan de positioner som agenterna besätter). I den första skissen om fältbegreppet ("Champ intellectuel et projet créateur", *Les temps modernes*, vol. XXII, n° 246, novembre 1966, s. 865–906), berörde Bourdieu mycket kort relationerna mellan Webers religiösa typer präst, profet, magiker (s. 893–895), och ställde beträffande sitt eget undersökningsobjekt, det intellektuella fältet, motsvarande frågor om hur förläggaren förhåller sig till författaren, förläggaren till kritikern, författaren till kritikern, författarna till varandra (s. 885). När han fem år senare återvände till ämnet, antydde han att detta "interaktionistiska" tillvägagångssätt var ett första steg i brytningen med Webers modell. I stället för att på weberskt manér tillskriva "typerna" präst, profet och magiker vissa egenskaper, bör man fråga efter hur de förhåller sig till varandra: hur förhåller sig prästerna till profeterna, magikerna och lekmännen, hur förhåller sig magikerna till prästerna, profeterna och lekmännen, etc.? Denna första, "interaktionistiska" omtolkning av Webers schema följdes av en "relationistisk" brytning, där Bourdieu utforskade möjligheten att konstruera ett system av objektiva relationer mellan de positioner som intages av agenterna. Detta steg representeras framför allt av två uppsatser om det religiösa fältet, båda publicerade 1971. Den ena uppsatsen, "Une interprétation de la théorie de la religion selon Max Weber", *Archives européennes de sociologie*, vol. XII, n° 1, 1971, s. 3–21, redovisade Bourdieus nyss nämnda omtolkning av Webers religionssociologi. Den andra, "Genèse et structure du champ religieux", *Revue française de sociologie*, vol. XII, n° 3, juillet–septembre

1971, s. 295–334, var en bredare tesartad diskussion av principerna för undersökningar av det religiösa fältets genes och struktur. Bourdieu vred och vände på arvet från den klassiska religionssociologin – Weber, durkheimianerna, marxismen – och gav förslag till hur man kunde gå vidare. Kort sagt skisserade Bourdieu i dessa två texter möjligheten att konstruera ett religiöst fält, ett system av relationer mellan positioner, som så att säga ligger utbrett innan den enskilde agenten träder in på det. Att en prästman förhåller sig på ett bestämt sätt till andra prästmän eller till ”profeterna” och ”magikerna” kan inte ges en tillfredsställande sociologisk förklaring om man håller sig på interaktionens nivå. Det religiösa fältets interna struktur (dominerande och dominerade positioner, auktoritetshierarkier etc.), dess placering i förhållande till ”maktens fält” och förbindelserna med olika kategorier av lekmän som emottager det religiösa budskapet – allt sådant konstituerar ett slags historiskt föränderligt osynligt rum inom vilket agenterna har att verka och som styr och begränsar deras interaktion med varandra och avgör vilka strategier som är tillgängliga för dem. För att komma åt det religiösa fältets egenart utnyttjade Bourdieu sitt kapitalbegrepp. Individerna (prästmän etc.) och institutioner (kyrkor, samfund etc.) är utrustade med ”religiöst kapital”, dvs. anseende, erkännande, auktorisation att predika och undervisa etc. Inom det religiösa fältet gäller striden sådant som monopolet över den legitima rätten att utöva religiös makt över lekmännen och att utdela nådegåvorna, och den grundläggande motsättning som organiserar fältet är den som ställer kyrkan och dess prästerskap mot sekterna och profeterna. I dessa strider använder individerna eller institutionerna sina (högst ojämnt fördelade) innehav av religiöst kapital, och dessa kapitalinnehav är i sin tur avhängiga av de positioner de intager inom det religiösa fältet. Bakom relationerna mellan enskilda religiösa agenter spårade Bourdieu således ett socialt fält, ett mer fundamentalt system av ”objektiva relationer” (varmed vi bör förstå relationer mellan positioner som föreligger så att säga oberoende av om det är den ene eller andre prästmannen eller det ena eller andra samfundet som intager en viss position). Som en väg för att kartlägga detta fält föreslog han studier av hur en specifik art av tillgångar, den religiösa auktoriteten eller det religiösa kapitalet, fördelades.